

UNANG
BAHAGI

DONJUANISMO SA MGA NARATIBO: PANANALAYSAY SA PAMBABABAE NINA MANUEL QUEZON AT FERDINAND MARCOS SA MGA TALAMBUHAY

Roderick C. Javar, Ph.D.

ABSTRAK

Tatalakayin ng artikulong ito ang ilang usaping historiograpiikal sa pananalambuhay, lalo na ang pagkasangkapan sa mga talambuhay bilang mga instrumentong politikal sa paglikha ng pampublikong imahe ng mga indibidwal at paglikha ng iba't ibang propagandang pampulitika. Siniyasat nito ang sadyang pagbura at sanitisasyon sa mga kontrobersyal na detalye ng pambababae at mga ekstramarital na pakikipagrelasyon nina Manuel Quezon at Ferdinand Marcos sa kanilang mga opisyal na talambuhay (awtobiograpiya, komisyunadong talambuhay, at iba pang nagpupuring talambuhay). Sinuri rin, sa kabilang dako, ang nakadisenyong paglalarawan sa mga dating Pangulo bilang "walang dungis, tapat at mapagmahal" na mga asawa. Nalikha mula sa mga pagretokeng ito ang mga naratibong nagbigay kina Quezon at Marcos ng malinis at mala-ideyal na imahe na nakaayon sa mga pamantayang moral ng mga Pilipino. Taktikal na inilathala sa panahon ng mga halalan, ang mga nabuong imahe at nalikhang naratibo mula rito ay pilit hinulma upang umangkop sa panlasa ng mga botante.

This article discusses historiographical issues in biography-writing, particularly the use (and abuse) of biographies as tools for image-making and manufacture of political propaganda. It examines the deliberate erasure and/or sanitization of controversial details of philandering and extramarital affairs of Manuel Quezon and Ferdinand Marcos in official biographies (autobiographies, commissioned works, and other laudatory biographies), on one hand; and their portrayal, on the other, as 'faultless, devoted and faithful husbands.' Constructed from these biographical distortions are panegyric narratives that mantled Quezon and Marcos with clean, ideal images that suit Filipino moral standards. These encomia - exempted of taboo-like controversies - were made palatable to voters and strategically published in time for political contests.

Mga susing-salita: Pambababae, pananalambuhay, rebisyunismong biograpikal, Manuel Quezon, Ferdinand Marcos

PANIMULA

Ang mga kerida at pambababae sa kasaysayang Pilipino

Bagaman ang karaniwang sistema ng pag-aasawa sa mga katutubong lipunan ay monogamya,¹ hindi na bago sa kasaysayang Pilipino ang pangangalunya at pagkakaroon ng mga "babae" maliban sa una at/o ligal na asawa. Ayon sa pag-aaral ni Nancy Kimuell-Gabriel (2011, 153-172), nangyari na ito - bagaman hindi karaniwan, sa mga sinaunang pamayanan sa kapuluan. Sa katunayan, lumabas sa iba't-ibang talasalitaang sinulat ng mga prayleng Espanyol sa Pilipinas ang ilan sa mga katawagang ikinabit at pumapatungkol sa ganitong mga babae tulad ng *inaafava* (inaasawa), *caapid* (kaapid), *calunia* (kalunya), sandil, kalaguyo, kaagulo, pangapol, at iba pa.

Ang tradisyunal na lipunang Mandaya, halimbawa, ay may konsepto ng una at pangalawang *kabanyan* o pamilya. Ang una ay tumutukoy sa unang pamilya habang ang pangalawa ay "binubuo ng dalawa o mahigit pang bilang ng asawa kasama ang kanilang mga anak" (Kimuell-Gabriel 2011, 157). Gayumpaman, may mga panlipunang panuntunang umiral para ikontrol ang ganitong sistema ng pag-aasawa. Sa tradisyon ng mga Kalinga, Sulod at Manobo, pinahihintulutan ang pagkakaroon ng pangalawang asawa kung may pahintulot ang unang asawa at/o mga biyenang lalaki. May nakatakda namang parusa laban sa mga lalaking nasasangkot

sa pangangalunya sa mga pamayanang Batak at Pangasinense tulad ng paghampas sa kalaguyo sa harap ng publiko, pagmumulta, o pagpatay sa mga kasangkot (Kimuell-Gabriel 2011, 155).

Pagsapit ng kolonyalismong Espanyol, binago ng mga dayuhan ang mga pamantayang moral sa kapuluan. Kabilang sa mga introduksiyong kolonyal ang pagsikil sa malayang sekswalidad ng mga mamamayan. Ipinagbawal ang maraming praktis o gawaing erotiko ng mga katutubo, ginawang iligal ang diborsyo, at labis na tuon ang ibinigay ng mga relihiyoso sa pagpapahalaga sa pagkabirhen ng mga babae. Higit sa lahat, ipinataw ng mga prayle ang sistemang monogamy sa bansa (Kimuell-Gabriel 2011, 173-174).

Balintuna at hipokritikal, gayumpaman, ang nasabing imposisyon sapagkat mismong mga prayle ay nagkaroon ng mga kerida (Kimuell-Gabriel 2011, 179). Isang katotohanang historikal sa kolonyal na Pilipinas ang hayagang paglabag ng maraming prayle sa itinakda nilang monogamy at sa kanilang panata laban sa pakikipagtalik. Bukas na lihim ang pagpasok nila sa relasyong sekswal sa mga kababaihan, lalo na sa mga dalagang birhen ng pamayanan (Azurin 1995, 159-160). Tumayong kerida ng mga prayle ang mga *despensera* - "mga babaeng katulong ng kura-paroko at may sariling kuwarto o tirahan sa loob ng bakod ng simbahan" (Kimuell-Gabriel 2011, 179-180). Ang mga relasyong ito at mga batang ibinunga ng imoral na pagtitipan ay kalimitang tanggap ng pamayanan dahil sa masaklaw na kontrol at impluwensya ng mga prayleng ama. Sa katunayan, si Manuel Quezon ay pinaniniwalaang inapo ng isang prayleng nadestino sa Baler at naging ama ng kanyang inang si Ma. Dolores Molina (Quirino 1971, 4; Javar 2014, 33-34; Javar 2015, 42-45).

Tuon at mga instrumentong heuristika ng pag-aaral

Ang papel na ito ay nakatuon sa pagsuri sa tatlong magkakaugnay na usaping panlipunan: kababaihan, historiograpiya, at pulitika. Layunin nitong, a) ipakita ang biograpikong pananalaysay sa mga babae - ligal na asawa; hindi ligal ngunit naunang karelasyon; at kerida, kabit o kalaguyo - sa buhay ng mga Pangulo at kung paano tinatrato at inilulugar sa mga naratibo ang mga babae at pambababae, b) tasahin ang mga isyung historiograpiko sa rebisyunismong biograpikal hinggil sa mga kontrobersyal na detalyeng ito, at c) suriin ang mga pulitikal na salik - sa konteksto ng kasaysayang pampulitika ng bansa - sa

manipulatibo at rebisyunistang mga dulong sa pananalaysay sa mga babae at pambababae.

Ginamit bilang mga kasangkapang heuristika ng pag-aaral ang mga nalathalang opisyal at alternatibong talambuhay nina dating Pangulong Manuel Quezon (1878-1944) at Ferdinand Marcos (1917-1989). Ang mga opisyal na talambuhay ay tumutukoy sa mga naratibong biograpikal na nagtatanghal at nagpupuri sa dalawang dating Pangulo. Ang mga akdang ito - na karamihan ay nalathala sa panahon ng kanilang panunungkulan at sa pamamagitan ng pondo mula sa pamahalaan, ay selektibong nagtanghal sa mga positibo at sanitisadong detalye ng buhay-pag-ibig nina Quezon at Marcos at sadyang nagsantabi at pumipi sa mga negatibo at 'di kapuri-puring salaysay ng kanilang mga relasyon. Higit sa lahat, tumayong instrumento ang mga akdang ito sa pagpapalaganap ng mga salaysay na produkto ng nakabalangkas na paglikha ng mga kapuri-puring imahe nina Quezon at Marcos bilang ulirang padre de pamilya at tapat na asawa.

Pangunahin sa mga opisyal na talambuhay ni Quezon ang kanyang awtobiograpiya (*The Good Fight*) na nalathala noong 1946 at ang mga akda ni Solomon Gwekoh na *Stars of Baler at Manuel L. Quezon, His Life and Career* na nalimbag noong 1939 at 1948, ayon sa pagkakasunod-sunod. Kahanay nito ang *Eagle of the Philippines: President Manuel Quezon* (1970) ni Elinor Goettel, *Manuel L. Quezon: From Nipa House to Malacanang* (1940) ni Hisashi Enosawa, *Si Quezon ang Dakilang Pilipino* (1949) nina Zoilo Galang at Guadalupe Estrada, *Si Quezon at ang mga Dakilang Pilipino* (1967) nina Galang, Estrada at Salud Enriquez, at *The Rebirth of a Nation and its Phenomenal Statesman Quezon* (2006) ni Beljun Caballero. Kabilang naman sa mga opisyal na talambuhay ni Marcos ang mga akdang kinumisyon ng dating diktador tulad ng *For Every Tear a Victory* (1964) ni Hartzell Spence, *Rendezvous with Destiny* (1968) ni Benjamin Gray, at ang ikalawang 'edisyon' ng akda ni Spence na nilimbag sa panibagong pamagat na *Marcos of the Philippines noong 1969*. Kasama din sa mga opisyal na talambuhay ng dating diktador ang mga akdang sinulat ng kanyang mga kaibigan at mga taong naglingkod para sa diktadura gaya ng mga sumusunod: ang *Ferdinand Edralin Marcos* (1969) ni Placido Real, Jr., *Marcos: Man of the Hour* (1969) ni Alfonso Santos, *Hamon sa Kagitingan* (Marcos ng Silangan) (1970) ni Leticia Gagelonia, *Ferdinand E. Marcos: An Epic* (1974) ni Guillermo de Vega, at *Ferdinand E. Marcos: Itinadhana sa Kadakilaan* (1976) ni Anacleto Dizon.

Ginamit ko sa kabilang dako ang salitang “alternatibo” upang tukuyin ang mga talambuhay na nagsiwalat o nagbunyag sa mga detalyeng sadya at pilit binura at/o itinago ng mga opisyal na salaysay. Sa kaso ni Marcos, marami sa mga akdang ito ang nilimbag sa labas ng bansa habang ang ilan ay nilathala pagkaraan ng kanyang panunungkulan upang maiwasan ang mapaniil na sensura ng diktadura sa anumang lathalain sa panahon ng Batas Militar. Ilan naman sa mga alternatibong talambuhay nina Quezon at Marcos na nalathala sa panahon ng kanilang kapangyarihan ay napasailalim at nalantad sa magkakaibang antas ng panliligalig mula sa dalawang dating Pangulo.

Pangunahin sa mga alternatibong talambuhay ni Quezon ang mga akda ni Carlos Quirino noong 1935 (*Quezon: Man of Destiny*) at 1971 (*Quezon: Paladin of Philippine Freedom*) at nina Isabelo Caballero at Marcelo Concepcion noong 1935 (*Quezon: The Story of a Nation and its Foremost Statesman*). Ang mga akda nina Primitivo Mijares noong 1976 (*Conjugal Dictatorship of Ferdinand and Imelda Marcos*), Charles McDougald noong 1987 (*The Marcos File*), Hermie Rotea noong 1983 (*Marcos' Lovey Dovey*), Beth Day-Romulo noong 1987 (*Inside the Palace: The Rise and Fall of Ferdinand and Imelda Marcos*), at James Hamilton-Paterson noong 1998 (*America's Boy: A Century of Colonialism in the Philippines*) ang tumayong alternatibong talambuhay ni Ferdinand E. Marcos.

SINA AURORA ARAGON AT IMELDA ROMUALDEZ SA MGA SALAYSAY: ANG MGA UNANG GINANG BILANG MGA TAMPOK NA KUWENTO

Tampok sa mga pahina ng mga opisyal na talambuhay nina Quezon at Marcos ang matatamis na salaysay ng pag-ibig at kahanga-hangang relasyon nila sa kanilang mga ligal na asawa. Sinulat sa banghay ng “wagas na pagmamahalan” – para kina Manuel at Aurora Aragon Quezon, at “nakatadhanang pagtitipan” – para kina Ferdinand at Imelda Romualdez Marcos, nakatuon ang pananalaysay ng mga akdang ito sa mga ideyal at kapuri-puring detalye ng mga nasabing relasyon. Sa kaso ni Quezon, naglaan si Gwekoh sa kanyang aklat na *Stars of Baler* ng isang hiwalay at mahabang kabanata na eksklusibong tumalakay kay Aurora at sa nakalulugod na mga kuwento ng pag-iibigan nila ni Manuel. Tulad ng iba pang mga opisyal na biograpo ng dating pangulo, umikot sa balangkas ng “hindi inaasahan ngunit wagas na pagmamahalan” ang kanyang pananalaysay sa pag-iibigan ng magpinsang taga-Baler na nauwi sa kanilang pagpapakasal noong 1918.

Ayon sa mga biogrupo ni Quezon, naganap ang di-inasahang pag-iisang-dibdib noong Disyembre 1918 nang imbitahan ng noo'y Pangulo ng Senado ang kanyang kasintahang pinsang si Aurora Aragon na sumama sa Estados Unidos nang pamunuan ng una ang isang *Independence Mission* dito (Quirino 1935, 45-46; Gwekoh 1939, 25; Enosawa 1940, 175; Gwekoh 1948, 120; Quirino 1971, 125; Quirino 1995, 16-17). Katatatag lamang noon ng *Commission on Independence* at katatapos ng Unang Digmaang Pandaigdig. Nagtungo sa Estados Unidos ang Misyong upang "pakiramdamang ang kaangkupan na muling makipag-usap sa mga Amerikano" hinggil sa usapin ng kasarinlan ng Pilipinas. Sa pagkakataong ito, may panahon na si Pangulong Woodrow Wilson para sa mga usaping pulitikal sa kolonya pagkaraang maging abala ito sa pagbuo ng ipinanukalang Liga ng mga Bansa (*League of Nations*) (Quirino 1971, 125).

Paliwanag nina Gwekoh (1948, 120-121) at Quirino (1995, 17), nag-alok ng kasal si Quezon sa unang gabi sa laot mula nang maglayag ang kanilang barko patungong Estados Unidos sa pamamagitan ng Hongkong. Dagdag ni Quirino (1971, 129), pagdaong ng barko sa kolonyang Briton noong ika-13 ng Disyembre, 1918 ay agad nagtungo ang magkasintahan sa Obispo ng Hongkong ngunit tinanggihan sila nitong ikasal. Kinailangan nila kung gayong magtungo sa konsulado ng Amerika para sa isang kasalang-sibil kinabukasan. Pagkaraan ng tatlong araw ay binigyan din ng Obispo ng pormal na basbas sa simbahan ang kasal nina Manuel at Aurora (Gwekoh 1939, 26; Enosawa 1940, 175; Gwekoh 1948, 122-123; Galang at Estrada 1949, 77; Galang, Estrada at Enriquez 1967, 75; Goettel 1970, 102; Quirino 1971, 129-130; Quirino 1995, 17).²

Binigyang diin naman ni Spence sa kanyang mga komisyunadong akda ang mga detalye hinggil sa aniya'y "itinadhanang pagtitipan at huwarang relasyon" nina Ferdinand at Imelda Marcos. Sa katunayan, itinuring ng mga opisyal na biogrupo ni Marcos ang "nakatadhanang pagtatagpo" nila ni Imelda noong 1954 bilang isa sa mga pangunahing ikutang-pangyayari sa buhay ng dating diktador. Ang "nakaguhit sa kapalarang" pagtatagpo nina Ferdinand at Imelda ay naganap sa kapiterya ng Kongreso noong ika-6 ng Abril, 1954 nang bisitahin noon ng dalaga ang pinsang si Daniel Romualdez na siyang kinatawan ng Leyte at *Speaker Pro Tempore* ng Kongreso (Spence 1964, 237; Gray 1968, 256, 257; Spence 1969, 237; Real Jr. 1969, 150; Gagelonia 1970, 88; Dizon 1976, 252). Dahil sa kagandahan ni Imelda - ang inosenteng

"Rosas ng Tacloban," ani Gray (1968, 256) - "napako [sa kanya] ang tingin" ng noo'y binatang kongresista ng Ilocos Norte "na agad nagpasyang... magpapakasal na" (Spence 1964, 241; Gray 1968, 258; Spence 1969, 241; Dizon 1976, 254).

"*Ammom, sika ti babai a kayatko nga ikallaysa!* (Ikaw ang babaeng nais kong pakasalan)," wika ni Marcos sa dalaga sa una nilang pagtatagpo, ayon kay Real Jr. (1969, 151). Isang "hindi maipaliwanag na damdamin" para sa dalaga ang agad namang nadama ni Ferdinand sa tagpong iyon, dagdag ni de Vega (1974, 76). Mula noon ay "hindi na nakatulog nang maayos si Ferdinand" sa kaiisip kay Imelda (Spence 1971, 242; Spence 1969, 242) kung kaya hindi na nito tinantanan sa panliligaw ang dalaga na "kanyang sinundan kahit saan magtungo" (Real Jr. 1969, 151; Gagelonia 1970, 88). Pagkaraan ng 11 araw ng panunuyo - na inilarawan ng kanyang mga opisyal na biogrupo (Spence 1971, 242; Gray 1968, 263; Spence 1969, 242; Gagelonia 1970, 91; Rotea 1983, 118) bilang "*blitzkrieg courtship*," nag-isang dibdib sina Ferdinand at Imelda sa isang kasalang-sibil sa La Trinidad, Benguet noong ika-17 ng Abril, 1954 (Spence 1964, 246; Gray 1968, 262; Spence 1969, 246; Real Jr. 1969, 152; Dizon 1976, 261). "Hinaplos ng hangin ang [mga dahon] ng punong pino," matulaing paglalarawan ni de Vega (1974, 79), nang tuluyang maisapormal ang pagtitipan ng "pag-iibigang Romeo at Juliet" (Spence 1964, 244; Spence 1969, 244).³

Sa kabuuan, lumutang ang halos magkatulad na tangka ng mga opisyal na biogrupo ng dalawang dating Pangulo na lapatan ng kahanga-hanga at ideyal na larawan ang mga nabuong relasyon. Halimbawa, nilagom ni Gwekoh sa kanyang akda noong 1948 ang pagsasama ng mag-asawang Quezon bilang isang "katangi-tanging halimbawa" bunga ng "katapatan [ni Manuel] sa mapagmahal at masikap na maybahay" at sinabing "hindi kailanman nagkaroon ng away" sa pagitan ng mag-asawa (Gwekoh 1948, 123, 125, 130). "*Since their marriage, the Quezons were always a handsome couple in many ways: the bridegroom was a devoted and faithful husband, and the bride was always the affectionate and ever zealous wife*" (Gwekoh 1948, 123; ang diin ay akin). Dahil dito, ang pamilyang Quezon ay tinagurian ni Gwekoh (1939, 63) bilang isang "huwaran at kaibig-ibig na pamilya."

Binigyang-diin din ni Gwekoh sa kanyang akda noong 1939 ang mga kapuri-puring katangian ng Unang Ginang tulad ng pagiging matulungin, maunawain, mapagbigay sa kapwa, relihiyosa, mapagmahal, matiisin, at iba pa. Tinukoy nito ang ginang bilang

"Ina ng Masa," "Tunay na Katolikong Pilipina" at "*Lady Bountiful*" para sa taumbayan at inilarawang "*exemplary representative of the new type of Filipino womanhood*" (Gwekoh 1939, 79). Itinanghal din ang domestikadong katangian ni Aurora bilang "mabuting ina para sa kanilang mga anak" at "mapaglingkod na maybahay na handang sumunod sa anumang balak o naisin ng kanyang asawa" at inisa-isa ang husay nito sa pagluluto, pag-aruga sa mga anak, pangangalaga sa mga tanim na orkidya at alagang isda sa bahay, at iba pang tungkulin ng isang babaeng nakatali sa mga gawaing bahay. "*Indeed,*" konklusyon niya (Gwekoh 1939, 83), "*the Filipino Nation is fortunate in having a President who is blessed by the Divine Providence with the Best Wife in the World, our first Filipino First Lady of the Land: Mrs. Aurora A. Quezon.*"

Samantala, ang pagpapakasal ni Marcos kay Imelda, giit ng kanyang mga opisyal na biograpo, ay nagbigay-daan sa malaking pagbabago sa buhay ng una na mula noon ay "naging responsableng ama para sa kanilang mga anak" at "tapat na asawa [para sa kanyang maybahay]" (Spence 1964, 247; Spence 1969, 247; Real Jr. 1969, 154; Gagelonia 1970, 93; Dizon 1976, 263). "Ang tahanan nila... sa katiwasayan ay naging huwaran," nagpupuring lagom ni Gagelonia (1970, 93) sa relasyon ng mag-asawa. Dagdag pa ni Spence (1964, 249; 1969, 249), agad napalapit ang loob at napamahal kay Doña Josefa si Imelda na "bagaman nagmula sa Bisayas ay kasing kuripot ng isang Ilokana." Ganito rin ang katulad na pahayag ni Gagelonia (1970, 92) sa maluwag at buong-pusong pagtanggap" ng ina ni Marcos sa napiling katuwang sa buhay ng kanyang anak.

Sa puntong ito ay mahalagang tingnan ang kontekstong pulitikal ng nabanggit na mga insidente ng pagpapakasal na hindi naging malinaw sa mga opisyal na talambuhay, partikular ang magkatulad na elemento ng a) biglaang pag-iisang-dibdib, at b) kasalang-sibil o pag-iisang-dibdib na walang basbas ng simbahan. Tulad ng opisyal na pahayag ni Quezon hinggil dito na sinipi nina Caballero at Concepcion (1935, 193-194) at Caballero (2006, 144-145) sa kanilang mga akda, binigyang-diin nina Gwekoh (1939, 26; 1948, 121-122) at Goettel (1970, 101-102) na kinailangan itong gawin ng noo'y Pangulo ng Senado "upang makaiwas sa masalimuot na luho at rangya ng publiko" at sapagkat "tutol sa kanilang relasyon noon pa man ang kanyang tiyahin." Sa katunayan, inamin ni Quezon (1946, 136) sa kanyang awtobiograpiya na isa sa mga salik na nagbunsod sa biglaang kasal ang pagpanaw ng kanyang tiyahing si Zeneida (ina ni Aurora). Ngunit mas malalim pa

rito, ang mga dahilan ayon sa nagsisiwalat na paliwanag ni Quirino:

Perhaps Quezon wanted to evade the fuss and bother such an event would have caused: it would tantamount to a regal affair and the details of the festivities would have been long and tedious. Perhaps, also, his political enemies would have seized the opportunity to accuse him of bigamy because of his Bagac adventure [with Ana Ricardo] during the Revolution—his enemies could not do this if he married abroad. And why did the Bishop of Hongkong dilly-dally on the question of a religious ceremony? Perhaps because both parties were residents of a foreign parish, making it necessary to get a clearance from the Manila Archbishop. After all, they were related within the forbidden degree of consanguinity. Or, was it because Quezon was a Freemason and automatically excommunicated from the Church—how then could he be married within its folds? At any rate Archbishop Harty must have given his consent, probably to avoid public resentment had it become known that the Church refused to sanction the wedding of an outstanding leader in the Philippine government (Quirino 1971, 130; ang diin ay akin).

Sa panahong ito, mainit pa ang pinakahuling insidente ng kiskisang pulitikal sa pagitan ni Quezon at ng Simbahang Katoliko sa Pilipinas. Bago naglayag patungong Estados Unidos, binatikos ng senador ang herarkiya ng Simbahan dahil sa usapin ng mga korporasyong pagmamay-ari ng mga prayle sa bansa. Hayagan ding sinuportahan ni Quezon ang panukalang batas ni Sen. Felimon Sotto na nagsulong sa ligalisasyon ng diborsyo sa Pilipinas - habbang na mariing tinutulan ng Simbahan. Pinuri naman ni Quezon, sa kabilang dako, ang Protestantismo sa bansa at “mga makabagong pananaw nito” sa isang panayam sa kanya ng pahayagang *Christian Herald*. Dito ay kinilala niya ang konsepto ng separasyon ng Simbahan at Estado na dala ng mga Amerikano at tahasang tinagurian ang Simbahang Katoliko bilang “kaaway ng demokrasya sa Pilipinas” (Quirino 1971, 123-124).

Nakapaloob din sa konteksto ng relihiyon at pulitika sa bansa ang biglaan at kasal-sibil ng mag-asawang Marcos. Isang kaibigang hukom ni Kong. Marcos - si Francisco Ma. Chanco ng *Court of First Instance* (Baguio-Benguet), ang naghanda ng mga dokumento at nagkasal sa dalawa sa lumang gusaling pambayan ng La Trinidad. Paliwanag ng kanyang mga opisyal na biograpo, kinailangang magpakasal ng magkasintahan sa labas ng ritwal ng Simbahan

sapagkat “hindi pa pormal na nakapagpaalam si Imelda sa kanyang ama [na noo’y nasa Leyte]” (Spence 1964, 246; Spence 1969, 246; Real Jr. 1969, 152; Gagelonia 1970, 91; Dizon 1976, 262). Paglilinaw ni Mijares (1986, 226-227), gayumpaman – detalyeng pinipi ng kanyang mga opisyal na biograpo – tinangkang magpakasal ng dalawa sa katedral sa Baguio ngunit tinanggihan sila ng kura-paroko nito sapagkat si Ferdinand ay hindi binyagang Katoliko. Ang ama niyang si Mariano – bukod sa pagiging matalik na kaibigan ni Monsignor Gregorio Aglipay, ay debotong mananampalataya ng *Iglesia Filipina Independiente* o mas kilala bilang Simbahang Aglipayano. Kalauna’y naikasal ang dalawa sa Prokatedral ng Maynila pagkaraan ng minadaling pagpapabinyag sa Katolisismo ni Ferdinand – hakbang na ayon kay Mijares (1986, 227) ay para sa “*political convenience*” nito.

Noon pa man ay napagtanto na ni Marcos ang malaking papel ng Simbahang Katoliko sa mga usaping pulitikal sa bansa. Ang pagbabagong-loob niya tungo sa dominanteng relihiyon ay bahagi ng pagsasakatuparan ng kanyang mga nakabalangkas na planong pulitikal. Sa katunaya’y bahagdang pulitikal din ang hakbang ng pagpapakasal ni Ferdinand kay Imelda. Bagaman orihinal na nagmula sa Maynila, ang pamilyang Romualdez ay prominente sa Kabisayaan. Sina Norberto Romualdez at Daniel Romualdez ay Punong Mahistrado ng Korte Suprema at *Speaker* ng Kongreso nang panahong ito, ayon sa pagkakasunod-sunod. Malapit din ang mga Romualdez sa mayayaman at impluwensyal na mga angkang nagmamay-ari ng malalaking negosyo at lupain sa Kabisayaan tulad ng pamilya ni Fernando Lopez na siyang naging Bise-Presidente ni Marcos sa pagtakbo nito sa halalang pampanguluhan noong 1965. Ang kasalang naganap kung gayon ay hindi lamang indibidwal na pagtitipan ng “Rosas ng Tacloban” at “Ginoo mula sa Ilocos” kundi pulitikal na pagsasanib din ng katimugang Pilipinas at ‘Solidong Hilaga (*Solid North*)’ para sa mga planong pulitikal ni Marcos.

SINA ANA RICARDO, NINA THOMAS AT CARMEN ORTEGA: MGA IKINUBLING YUGTO AT BINURANG SALAYSAY

Ang awtobiograpiya at opisyal na mga talambuhay na nagtampok sa pag-iibigan at relasyong Manuel-Aurora at Ferdinand-Imelda ay siya ring sadyang bumura, sa kabilang dako, sa mga salaysay hinggil sa naunang pagpapakasal ni Quezon kay Ana Ricardo at sa pakikipagrelasyon at nabuong pamilya ni Marcos kay Carmen Ortega. Sa kaso nina Ricardo at Ortega, ang naunang karelasyon babae ay hindi siyang ligal na asawa.

Bahagi ng mga pinipi at naglahong mga salaysay sa awtobiograpiya at mga opisyal na talambuhay ni Quezon ang mga detalye hinggil kay Ricardo. Mga alternatibong talambuhay ng dating Pangulo ang nagpuno sa sinadyang pagkukulang na ito. Ayon kay Quirino (1971, 49), unang nagpakasal at bumuo ng pamilya si Quezon - na noo'y isang opisyal sa himagsikang Pilipino laban sa mga Amerikano - nang makilala niya sa Sitio Pinalitican, Bagac, Bataan ang mahiyain at kayumangging si Ricardo. Nakarating sa lugar si Quezon nang ipadala ito sa Bataan pagkaraan ng maiikling destino nito sa Tarlac at Pampanga sa panahon ng Digmaang Pilipino-Amerikano (Javar 2015, 76, 128).

Pagkaraan ng matiyagang panunuyo, nag-isang-dibdib sa kasagsagan ng digmaan sina Manuel at Ana noong 1900 - labinwalong taon bago *muling* magpakasal si Quezon sa Hongkong. Hindi tiyak ang petsa ng kasal bunga ng pangkalahatang suliranin sa kronolohiya ng mga akdang ginamit bagaman malinaw na ang "kasal Katipunan" ay ginanap sa bakuran ni Florentina Banzon Gutierrez, ang pinakamayamang panginoong maylupa sa bayan, na tumayong ninang sa pag-iisang-dibdib (Quirino 1971, 51). Batay ito sa mismong salaysay ni Gng. Gutierrez - na nakasanayang tawagin ni Quezon sa pangalang "Ninang Tinay" - kay Luis Serrano, mamamahayag ng *Tribune* (kalaunan ng *Manila Times*), na nakapanayam ni Quirino para sa kanyang akda ng 1971.⁴ Ang "kasal Katipunan" ay rebolusyonaryong ritwal ng pag-iisang dibdib sa panahon ng magkasunod na Himagsikang Pilipino laban sa Espanya at Estados Unidos. Karaniwa'y mga lokal na pinuno ng himagsikan o ang mga kinikilalang lider-sibilyan sa bawat bayan ang nagsasagawa nito bunga ng kawalan ng mga paring magkakasal na inabandona ang kanilang mga parokya at nagkanlong kung saan dahil sa sumiklab na digmaan. Ganito tinugunan ni Quirino ang ilang agam-agam sa ligalidad ng ganitong pagkakasal:

In many areas of Central Luzon where the revolutionary forces were in control, hundreds of such marriages took place; although both Spanish and American governments claimed such ceremonies invalid, it was the only form that the residents could avail themselves of, for both the justice of the peace and the parish priest invariably had fled to the sanctuary of the larger center of population. At best, such unions were common-law marriages that authorities eventually took cognizance of; but to the simple country folk, couples married in this manner were as good as blessed by both Church and State (Quirino 1971, 51-52).

Ang pagsasama ng mag-asawa ay biniyayaan ng sanggol na lalaki na bininyagan ng isang Fray Mariano Sarili sa pangalang Manuel, Jr. - alinsunod sa pangalan ng kanyang ama. Ang bata, gayumpaman, ay pumanaw sa edad na dalawa bunga ng hindi naipaliwanag na sakit (Quirino 1971, 52). Hindi naglaon ay inabandona ni Quezon ang kanyang asawa at hindi na sila nagkita pang muli mula nang lisanin nito ang Bataan at magtungo sa Maynila sa kanyang pagsuko sa mga Amerikano sa dulong bahagi ng digmaan.

Maliban sa pagpapakasal (at pag-abandona) kay Ricardo, isa pang seryosong relasyon ni Quezon bago ang napatanyag na pagpapakasal nito kay Aurora Aragon noong 1918 ang sadyang pinipi mula sa mga pahina ng kanyang awtobiograpiya at mga opisyal na talambuhay. Binura mula sa mga opisyal na naratibo ng dating Pangulo ang salaysay hinggil sa relasyon at pangakong kasal nito kay Nina Thomas. Ang dalaga ay isang "maganda at matalinong Amerikanang abugado" na nakilala at naging kasintahan ni Quezon sa madalas na pagtungo nito sa Estados Unidos bago pa siya maging Pangulo ng Senado. "*Miss Thomas was not only a good-looking woman,*" paglalarawan ni Quirino (1971, 127), "*but also very intelligent and well-educated; she was a young lawyer with a bright future.*"

Bago ang kasal nina Manuel at Aurora sa Hongkong, ani Quirino (1971, 127), nakapagbitiw na ng pangakong kasal si Quezon kay Thomas habang siya ay nasa Washington, D.C. Sa katunayan, nakatakda na noong dumating sa Maynila ang dalagang Amerikana para sa nasabing pangako. Ayon kay Quirino (1971, 128), pagkaraang magtampo dahil sa hindi nila pagkakaunawaan ni Quezon noong Oktubre 1918, ipinabatid ni Thomas kay Manuel sa pamamagitan ng *telegram* na handa na siyang magtungo sa bansa pagsapit ng Disyembre upang "matupad na ang pangako sa kanya ng huli." Sa panahong ito tumulak patungong Estados Unidos ang *Independence Mission* na pinamunuan ni Quezon kung kailan niya biglaang pinakasalan sa Hongkong ang pinsang si Aurora. Kung ang desisyon ba ni Quezon na lisanin ang bansa sa panahong nakatakadang dumating dito si Thomas ay sinadya ng Pangulo ng Senado at kung may direktang kinalaman ba ito sa minadali at dinasahang pagpapakasal niya kay Aurora ay hindi malinaw. Ang tanging malinaw ay may ibang kasintahan si Quezon - bukod pa sa naunang pagpapakasal nito sa Bataan - nang makipag-isang dibdib siya sa Unang Ginang.

Dagdag pa ni Quirino (1971, 128) - batay sa paggamit niya sa pahayag ni dating Gob. Hen. William Cameron Forbes, hindi lamang si Thomas ang kasintahan ni Quezon nang pakasalan nito si Aurora. Paliwanag ni Forbes, binanggit sa kanya noong 1920 ni Sofia Reyes de Veyra, maybahay ni *Resident Commissioner* Jaime de Veyra, na nakapangakong magpapakasal si Quezon sa "apat (4) hanggang limang (5) magkakaibang babae" nang maganap ang biglaang kasal nito sa Hongkong (Quirino 1971, 128). Si Kom. de Veyra, paliwanag ni Quirino (1971, 128), ang tumayong "tulay" (*intermediary*) ni Quezon sa mga ugnayan nito sa maraming babae sa Estados Unidos, lalo na sa relasyon nila ni Thomas. Isiniwalat din ng akda ni Quirino (1971, 127), na isang babae mula sa paboritong kabaret nito sa San Juan del Monte ang minahal - "*petite ami*" - ni Quezon bago sila nagtungo ni Aurora sa Hongkong upang magpakasal.

Katulad na pagbura ng mga detalye ang inilunsad ng mga opisyal na biograpo ni Marcos hinggil sa naunang pamilya ng dating diktador bago pa man nito pakasalan si Imelda noong 1954. Ang mga salaysay hinggil kay Carmen Ortega at kanyang mga anak kay Marcos ay hindi matatagpuan sa anumang pahina ng mga komisyunadong akda nina Spence at Gray at sa iba pang opisyal at nagpupuring talambuhay ng dating diktador. Ayon sa kanyang mga alternatibong biograpo, bagaman kulang ng basbas mula sa simbahan ay matagal nang nagsasama sa iisang bubong sina Ferdinand at Carmen na naging ina ng kanilang apat (4) na anak (Mijares 1986, 265; Rotea 1983, 117; McDougald 1987, 116; Romulo 1987, 47).

Si Ortega, paliwanag ni McDougald (1987, 115-116), ay nakilala ni Marcos nang magbalik at manirahan sa Ilocos Norte ang binata noong 1948 kung kailan siya nahalal bilang kongresista ng lalawigan. Ang maganda at mestisang si Ortega ay nagmula sa Vigan, Ilocos Sur at idineklarang *Miss Press Photography Philippines* habang nagtatrabaho sa *Import Control Section* ng Bangko Sentral (McDougald 1987, 116). Sa katunayan, ang dalaga ang tunay na pintuho't pangarap ni Doña Josefa para sa kanyang anak (Mijares 1986, 265; Rotea 1983, 117; Romulo 1987, 47). "*Up till now,*" paliwanag ni Mijares (1986, 265) noong 1976, "*the Old Lady, Doña Josefa still voices regrets that her son did not marry Carmen, a beauteous Ilocano mestiza.*" Pinasinungalingan ng katotohanang ito kung gayon ang larawan ng "agaran at buong-pusong pagtanggap" ni Doña Josefa kay Imelda na ipininta nina Spence at Gagelonia sa kanilang mga salaysay. Mula nang iabandona ni Ferdinand ang

kanyang mag-anak para kay Imelda, mismong ang ina ni Marcos - dagdag ni Mijares (1986, 265), ang personal na naghabilin kina dating Kong. Roquito Ablan, Jr. at Antonio Quejado⁵ na itago at protektahan ang mag-iinang Ortega mula sa "mapanghimasok na mga mata ('prying eyes')" ni Imelda at kanyang mga bayarang espia. *"For Mrs. Imelda Marcos had demanded that Carmen and her brood be 'thrown away, some way far from my sight' or from her circle of friends. The woman presence in Manila was a dagger pointed at her back, Imelda would say"* (Mijares 1986, 265).

Ang pagpipi sa mga salaysay hinggil kina Ricardo at Thomas mula sa mga pahina ng opisyal na naratibo ay nakapaloob sa mga personal na motibong pulitikal ni Quezon. Mahusay na halimbawa nito ang labis na atensyong ibinuhos niya upang itago ang mga detalye hinggil sa naunang pagpapakasal nito sa Bagac noong 1900. Maliban sa akda ni Quirino na nalathala noong 1971 o mahabang panahon pagkaraan ng administrasyong Komonwelt ni Quezon, walang akda ang nangahas tumalakay sa nasabing kontrobersya bunga ng matinding panggigipit ng Malakanyang laban sa kanyang mga biograpo. Pinigilan din ni Quezon ang paglabas sa publiko ng mga dokumentong katibayan ng nasabing pag-iisang-dibdib. Isa sa mga dokumentong ito ay dating nasa pag-iingat ni Jose P. Santos at kalauna'y naging dahilan ng panggigipit ni Quezon sa kanyang amang si Epifanio delos Santos. Dating panlalawigang piskal, inasam at sinikap ng matandang delos Santos na maitalaga sa mas mataas na posisyon sa hudikaturang Pilipino. Ngunit bago tuluyang aprubahan ang inihaing aplikasyon, pinayuhan siya ng Amerikanong Gobernador-Heneral na makipag-ugnayan muna kay Quezon hinggil dito na noo'y siyang Pangulo ng Senado at Tagapangulo ng *Commission on Appointments*. Ganito ang tinungo ng nasabing pag-uusap sa pagitan ng matandang delos Santos at ni Quezon:

"Oh," said Quezon in Tagalog, on seeing the Fiscal. "Why are you fighting me?" "I've never done so, Mr. President." "Then why are you keeping a document that will implicate me?" Don Panyong [Epifanio] thought fast. He knew the paper referred to was an incriminating document which he had somehow secured while he was the provincial Fiscal of Bataan. He prevaricated, "Mr. President, I burned that paper long ago when you became the leader of our country." Quezon smiled in relief, approached and embraced Don Panyong. "Ah, I always knew you were my true friend and loyal follower" (Quirino 1971, 53).⁶

Pagkaraan ng pag-uusap ay agad nailabas ang promosyon ng matandang delos Santos bilang Hukom ng *Court of First Instance*. Hindi nakakapagtaka ang nasabing hakbang ni Quezon. Noon pa man ay batid niyang magagamit ito ng kanyang mga katunggali laban sa kanyang mga planong pulitikal. Nagkatotoo ang kanyang pangamba noong 1935 sa kampanya para sa halalang pampanguluhan ng Komonwelt. Ginamit ni Hen. Emilio Aguinaldo (dating opisyal ni Quezon sa Digmaang Pilipino-Amerikano at kalauna'y isa sa dalawang nakalaban nito sa panguluhan) ang isyu ng pag-abandona ni Quezon sa dating asawa upang pahinain ang kandidatura ng huli. Sa kampanya ng heneral sa bayan ng Bagac, sadyang inimitahan sa entablado at pinaupo nito sa kanyang tabi si Ricardo upang ipakita sa taumbayan na nagdusa ang isa nilang kababayan sa kamay ni Quezon. "*Look how she was maltreated and abandoned by Quezon—is this the man you want for President of your country?*," tanong ni Aguinaldo sa taumbayan (Quirino 1971, 53).

Pulitika rin ang pangunahing dahilan sa pagtatago ni Quezon at kanyang mga opisyal na biograpo sa mga detalye hinggil kay Thomas. Ang doble-karang posisyon noon ni Quezon sa usapin ng kalayaan ng bansa ang isa sa madalas at paulit-ulit na mga batikos laban sa kanya ng kanyang mga kritiko. Taliwas kasi sa paboritong islogan para sa "agaran, absoluto at lubusang kalayaan" na ibinandera nito sa publiko - palihim niyang itinaguyod ang awtonomiya - sa halip na kalayaan, ng Pilipinas mula sa Estados Unidos (Quirino 1971, 106; Gopinath 1987, 6; Javar 2015, 114-115). Noong siya ay senador, sadya rin nitong inilihim sa kaalaman ng publiko ang pasikretong pagtataguyod nito ng panukalang *dominion status* ng bansa sa ilalim ng mga Amerikano (Quirino 1971, 209; Javar 2015, 120-122). Sa konteksto ng lihim na pagrebisa ng noo'y *Resident Commissioner* na si Quezon sa orihinal na burador ng *Jones Bill* upang maisingit ang probisyon ng awtonomiya ng Pilipinas, nilagom ng sumusunod na pahayag ni Severino Dava ng sadyang pagkukubli ng una sa paninindigan nito para sa patuloy na pananatili ng mga Amerikano sa bansa - sa isang banda, at sa kabilang dako ay pagdidiin nito sa mga talumpati sa harap ng taumbayan hinggil sa kanyang paninindigan para sa "agaran, absoluto, at lubusang kalayaan":

[W]e find that these facts are not known by the people of the Philippines; they were deliberately hidden from public scrutiny. When Mr. Quezon obtained the Jones Act and returned to the Islands, he was acclaimed as a leader and a

liberator. People carried him on their shoulders, kissed his hands and shoes - exactly what the fanatics do to the image of Jesus in the Quiapo Church! (Dava 1935, 29)

Sa ganitong konteksto nakapaloob, una, ang pasya ni Quezon na talikdan ang nabitiwang pangakong kasal nito sa Amerikanang si Thomas. Ang nasyunalidad ng dayuhang kasintahan ay hindi angkop at nababagay sa napatanyag na makabayang imahe ni Quezon bilang pangunahing tagapagsulong ng kalayaan ng bansa mula sa kamay ng Estados Unidos. Nakasalalay dito ang integridad ni Quezon at mga kaugnay na ambisyong pulitikal nito sa hinaharap. Pangalawa, nasa ganitong konteksto rin ang biograpikal na pagbura sa mga salaysay hinggil kay Thomas mula sa pahina ng opisyal na mga talambuhay ni Quezon, lalo na sa kanyang awtobiograpiyang unang nalathala noong 1933 - dalawang taon bago ang halalang pampanguluhan noong 1935 - at sa unang akda ni Gwekoh noong 1938 sa panahon ng panunungkulan ng Pangulo.

Ang pagpipi sa mga salaysay hinggil kay Ortega, sa kabilang dako, ay bahagdang nakapaloob din sa balangkas ng mga planong pulitikal ni Marcos. Noong 1964, nilathala sa unang pagkakataon ang *For Every Tear a Victory* - kumisyunadong talambuhay ni Marcos na sinulat ng tanyag na Amerikanong manunulat na si Hartzell Spence. Nakasentro ang naratibo sa 'kahanga-hangang kabayanihan' ni Marcos noong Ikalawang Digmaang Pandaigdig at sa napakaraming mga medalya ng kagitingan at pangaral-militar na diumano ay natanggap nito sa panahon ng digmaan. "[Spence's] *credibility in the Pentagon was very high,*" paliwanag ni Hamilton-Paterson (1998, 87), "*so his version of Marcos' war [exploits] gave a semi-official imprimatur to the story and the book itself was freely distributed to US embassies and government agencies worldwide, as well as to the American press.*" Lumabas gayumpaman sa maraming pag-aaral (McDougald 1987, 7-97; Gillego 1984, 6; Hamilton-Paterson 1998, 88-93, 215, 361; Javar 2015, 190-208) na lahat ng mga medalya't parangal ni Marcos (at mga naratibo ng kanyang kabayanihan sa digmaan) ay huwad at inimbento lamang. Sa katunayan, kapuna-punang nagsulputan ang mga kontrobersyal na medalya noong 1963 lamang - labimpitong (17) taon pagkaraan ng digmaan at isang (1) taon bago ilathala noong 1964 ang kumisyunadong talambuhay (McDougald 1987, 14; Javar 2015, 206-208).

Anu't-ano man, malinaw na ang nilikhang naratibo ay gagamitin bilang instrumentong pangampanya ni Marcos para sa

halalang pampanguluhan noong 1965. Binalangkas at sinalaysay ni Spence ang talambuhay sa mala-bayang banghay na nagtampok sa mga kahanga-hangang yugto ng buhay ni Marcos at bumura naman, sa kabilang dako, sa mga hindi kapuri-puring detalye ng buhay nito na makakaapekto sa malinis na imaheng pinangalagaan nito. Kung tuluyang inabandona ni Ferdinand si Ortega at kanilang mga anak pagkaraang pakasalan niya si Imelda noong 1954, masunuring tumalima si Spence na burahin din sila mula sa biograpikong naratibo ni Marcos noong 1964.

SALAYSAY NG PANGANGALUNYA AT MGA RELASYONG EKSTRA-MARITAL

Taliwas sa larawan ng maayos at ideyal na pagsasama ng mag-asawang Quezon at mag-asawang Marcos na kapwa sanitisadong ipininta ng awtobiograpiya at opisyal nilang mga talambuhay, nasangkot sa maraming pagkakataon ang dalawang dating Pangulo sa ilang ulit na pangangalunya at pagtataksil sa kanilang asawa. Ngunit tulad ng inasahan, nanahimik sa mga kontrobersyal na salaysay na ito ang mga opisyal na naratibo. Ang pagkukulang na ito ay muling tinugunan ng mga alternatibong talambuhay.

Hindi natuldukan ang pambababae ni Quezon nang ikasal sila ni Aurora. Ang donjuanistang tendensiya nito ay nagpatuloy kahit pagkaraang makasal sa Unang Ginang. Ayon kay Quirino:

*There were at least two other occasions during the Commonwealth when the President strayed on the primrose path. He had always been fascinated by beautiful women of all ages and climes, and when – as often as not – they responded to his gallant advances, he never held back. Don Manuel was very fond of dancing; at that time the Argentine tango was the “rage” among ballroom dancers, and his favourite tune, *La Comparsita*, almost became the second Philippine national anthem. Whenever he took to the floor with a young and beautiful damsel, he would weave and sway in rhythm to the music so artistically that the rest of the dancers would stop to watch him... The trouble with him, however, was that even after the marriage he sought the company of beautiful women. Perhaps he could not help it, for he was most virile. His amatory escapades would have been expected and forgiven in Latin America, where the macho indulges in such extra-marital adventures, and machismo is expected of its leaders (Quirino 1971, 316; ang diin ay akin).*

Sa isang makahulugang pahayag sa kanyang awtobiograpiya, halos aminin at bigyang-katwiran ni Quezon (1946) ang kanyang mga gawaing ekstra-marital. Aniya (Quezon 1946, 136), *"[t]wenty four years of married life with the same wife have proved that matrimonial happiness does not depend upon the noise of the wedding. Nor for that matter upon closing ones' eyes to the sight of other beauties and running away from their company during the period of one's engagement."*

Isa sa mga kaso ng pangangalunya ni Quezon - na binura ng kanyang awtobiograpiya at mga opisyal na talambuhay, ang inilihim na ekstra-marital na pakikipagrelasyon nito sa isang magandang aktres mula sa Hollywood. Batay sa panayam ni Quirino (1971, 315) kay Serapio Canceran, pribadong kalihim ni Quezon, nakilala ng Pangulo ang magandang aktres na si Madeleine Caroll nang magtungo ito sa New York at Washington noong 1937. Bukod sa nangyari ang sikretong pakikipagrelasyon pagkaraang makasal kay Aurora, mahalaga ring bigyang-diin na naganap ito sa panahon ng pagtupad ni Quezon sa kanyang mga opisyal na tungkulin. Nagtungo noon sa Estados Unidos ang delegasyon ng Pangulo, batay sa rekomendasyon ng *Joint Preparatory Committee on Philippine Affairs*, upang isulong sa Kongresong Amerikano ang proteksyon sa mga interes pangkomersyo ng Pilipinas at ang pagbalangkas ng mga karagdagang batas hinggil sa ugnayang pangkalakalan sa pagitan ng kolonya at ng mga dayuhan pagkaraan ng itinakdang kalayaan ng una.

Ani Quirino (1971, 315-316), *"[The] beautiful blonde movie star fell madly in love with him. Don Manuel was one of the most charming, handsome, and virile man [sic] she had ever met; when he left for New York, and then to Washington, she followed him, always securing a suite next to him."* Bilang 'sagisag' ng kanilang sikretong pagmamahalan, isang larawan ni Caroll na may nakasulat na *"To Manuel, the Prince of his people, from his make-believe Princess"* ang ibinigay nito kay Quezon bago sila naghiwalay (Quirino 1971, 316). Hanggang noong 1925 o pitong (7) taon pagkaraang maikasal kay Aurora ay madalas pa ring magtungo sa kanyang paboritong kabaret sa Maynila si Quezon (Quirino 1935, 91-92).⁷

Ang lahat ng ito ay nakarating sa kaalaman ng Unang Ginang. Batay sa mga impormasyong nakuha ni Quirino (1971) mula kay Hen. Basilio Valdes (opisyal-militar at personal na manggagamot ni Quezon), matinding pighati at malalim na sugat sa damdamin ang idinulot nito kay Aurora:

Such affairs caused much anguish to Doña Aurora whose only relief lay in tears and prayers. On more than one occasion, as gossip about these affairs spread throughout the country like wildfire, she wanted to divorce or at least separate with him. But she was prevailed upon not to do so for the sake of their children and in order not to mar with public scandal the exalted position they held as President and First Lady of the land (Quirino 1971, 316).

Pinasinungalingan ng detalyeng ito, kung gayon, ang larawan ng isang masayang pagsasama at “hindi nag-away” na mag-asawa na ipininta ni Gwekoh sa mga pahina ng kanyang akda noong 1939 at 1948.

Samantala, binura rin ng mga komisyunadong akda nina Spence at Gray at akda ng iba pang opisyal na biogrupo ni Marcos ang mga kontrobersyal na detalye ng kanyang pambababae - na ayon kay Rotea (1983, 118) ay ‘paboritong libangan’ ng dating diktador. Ani Rotea, hindi natuldukan ang matinding hilig ni Marcos sa mga babae sa kanyang pagpapakasal kay Imelda - taliwas sa pahayag nina Spence, Real Jr., Gagelonia, at Dizon hinggil sa “malaking transpormasyon [sa buhay ng pangulo] na naging ‘tapat na asawa’ [para sa kanyang maybahay] mula nang sila ay ikasal.”

After they got married, Marcos continued his favorite pastime of going after beautiful women, and it did not matter whether they were single, married, divorced, Filipino or foreigner. His appetite for sex knew no bounds. Besides what was he in power for? (Rotea 1983, 118; ang diin ay akin)

Dagdag ni Mijares (1976), ang matinding hilig ni Marcos sa mga babae ay umakyat sa panibagong antas nang siya ay maging Pangulo ng bansa. “As President,” aniya (Mijares 1986, 268), “Marcos acquired greater means and power of persuasion to satisfy his lusts, he went after celebrities, mostly movie actresses and nightclub singers.” Walang pinipili, dagdag ni Romulo (1987), ang pagnanasa ng Pangulong Marcos sa mga naiibigang babae. Sa katunayan, marami sa kanyang mga lihim na nakarelasyon ay mga babaeng kasal at may-asawa na.

He was also said to have had affairs with several wives of American service personnel, which accounted for their husband’s hasty transfer to other countries. One of his closest cronies with whom he was involved in secret business

enterprise had an extraordinarily pretty wife; her husband did not allow her to attend palace parties after he saw the President eye her. Later, when the President was clearly ill, she resurfaced at palace functions (Romulo 1987, 47).

Halimbawa nito, katig ni Mijares (1986, 267), ang tahasang pakikiapid ni Marcos sa isa sa mga *Blue Ladies* ng palasyo sa panahon ng halalang pampanguluhan noong 1965. Ang mga *Blue Ladies* ay mga piling kababaihang kaibigan ng Unang Ginang na kalimitang pinagsusuot ni Imelda ng mga damit na kulay bughaw sa kanilang mga "opisyal" na lakad at mga gawain. Ang nakarelasyong *Blue Lady* ni Marcos – na tinukoy ni Mijares (1986, 267) sa inisyal na "G.C.", ay asawa ng isa sa kanyang mga *crony* sa Malakanyang na batid ang pakikiapid ng maybahay ngunit nagparaya sa Pangulo upang maprotektahan ang mga interes nito sa mga iligal na negosyo na may basbas ni Marcos. *"The support of G.C. in the campaign effort was more than providing Ferdinand with emotional comfort in bed,"* paliwanag ni Mijares (1986, 267), *"G.C. and her husband were also among the heaviest financial contributors to the campaign chest."*

Bukod kay "G.C.," kabilang din sa tala ng mga insidente ng pangangalunya ni Marcos noong siya ay Pangulo ang sekswal na relasyon niya kina "C.S.," "H.K.," at "M.R." Si "C.S." ay sikat na mang-aawit sa telebisyon at mga nightclub. *"She was statuesque and looked very much like Imelda in height,"* paglalarawan ni Mijares (1986, 268), *"but she was more stately, and was equipped with a more comely face, legs better shaped than Imelda's and bosomy. She also had a better voice than Imelda."* Si "M.R.," sa kabilang dako, ay dalagang anak ng isang dating aktor na sinuyo ni Pangulong Marcos habang naglalaro sila ng pelota sa Malakanyang (Mijares 1986, 266). Samantala, "napasakamay" ni Marcos si "H.K." nang utusan nito ang *Philippine National Bank* (PNB) na magpautang ng P3 milyon (o \$750,000 nang panahong iyon) nang walang kolateral sa isang naluluging kompanya ng pelikula para makuha "ang 'karapatang' maangkin ang batang aktres (*for the 'right' to ravish the young actress*)" (Mijares 1986, 266).

Pera at impluwensya rin habang nasa poder si Marcos ang naging daan upang maangkin nito ang kanyang pinakaboritong kerida. Si Dovie Beams ay isa sa mga babaeng kinuha (*"procured"*) ng mga kaibigan at utusan ni Marcos mula sa ibang bansa para sa "matinding hilig nito sa mahahalay na kaluguran" (batay sa terminong ginamit ni Rotea). Ang mga babaeng ito, ani Mijares (1986, 266), ay karaniwang kinukuha sa *Hollywood* o sa Hongkong at Singapore

na “tahanan ng magagandang Eurasiana” sa Asya. Ang Pangulo, paliwanag niya (Mijares 1986, 265), ay may partikular na hilig sa mga “bata - lalo na kung dayuhang aktres, sikat na kababaihan, at *international beauty contestants*.”

Si Beams ay isang di-kasikatang aktres mula Beverly Hills, California na kinausap ni Paul Mason, Amerikanong *producer* ng *Universal Studios* hinggil sa “isang proyektong pelikula” sa Pilipinas (Mijares 1986, 268-269; Rotea 1983, 1). Ang hinggil sa “pelikula” gayumpaman ay gawa-gawa lamang. Sa halip, bahagi ito ng nakabalangkas na plano ni Potenciano Ilusorio - isa sa pinakamatalik at pinagkakatiwalaang *crony* ni Marcos sa Pilipinas - na “kumuha” ng babaeng “may magandang hita, matalino, malambing, at ‘game’ ngunit mapaglihim (*secretive*)” para sa Pangulo (Mijares 1986, 269; Rotea 1983, 19; Romulo 1987, 94-95).

Upang maitago sa mapanuring mata ng mga espiya ng Unang Ginang ang pangangalaguyo kay Beams, binili at ibinahay ng Pangulo ang aktres sa isang mansyon sa Northwestern St., Greenhills, San Juan na ayon kay Mijares (1986, 270) ay nagkahalaga ng \$300,000 at tumayong “pugad ng pag-iibigan” ng dalawa sa loob ng halos 2 taon (Rotea 1983, 28, 45, 60; Mijares 1986, 270; Romulo 1987, 95). Ang mansyon ay may *indoor* at *outdoor swimming pool* at “mas magara pa sa anumang mamahaling bahay sa Beverly Hills, California.” Binili ng Pangulo ang lahat ng mga lote na nakapalibot sa bahay upang matiyak na hindi mabubunyag sa publiko ang paninirahan dito ng kanyang kalaguyo (Rotea 1983, 59, 61). Inupahan rin ni Marcos sa pamamagitan ni Diosdado Bote - isa sa mga *crony* ng Pangulo at *General Manager* ng Wack Wack Golf and Country Club - ang isang magarang bahay sa Princeton St. sa Mandaluyong upang tumayong ‘opisyal’ na tahanan ni Beams. Sa nasabing bahay tumatanggap ng mga bisita at kasapi ng midya si Beams bilang artista ng noo’y ginagawang *Ang Mga Maharlika* - pelikula hinggil sa kabayanihan ni Marcos noong Ikalawang Digmaang Pandaigdig (Mijares 1986, 270; Rotea 1983, 68). Ipinadala rin ng Pangulo si Beams at kaibigan nitong si Joyce Rees sa Hongkong upang mamili ng mga mamahaling alahas na yari sa *diamond*, *sapphire*, at *emerald* sa sikat na tindahan ng alaherong si Angus Lee at maluhong pinatira sa *The Peninsula Hotel* sa kolonyang Briton sa halagang \$100 kada araw (Rotea 1983, 49-51). Tumanggap din ang Amerikanang kabit mula sa Pangulo ng isang mamahaling sasakyan at ilang ulit inabutan ng libu-libong dolyar (Rotea 1983, 50, 80, 93). Halimbawa, kabuuang \$10,000 ang ipinabaon ni Marcos kay Beams nang pansamantalang umuwi

ang aktres sa Los Angeles (Rotea 1983, 53). Limang libong dolyar (\$5,000) naman ang ibinigay ng Pangulo para sa pamamasyal ng ina at anak na babae ni Beams sa Hongkong noong 1969 (Rotea 1983, 93).⁸ "He was like a magic wand," paliwanag ni Rotea (1983, 47), "she only had to close her eyes and make a wish and - presto - it would be fulfilled."

Rurok ng kontrobersyal na relasyon ang kalauna'y pagpaparinig ni Beams sa isang *press conference* sa Maynila ng inirekord niyang pagtatalik nila ni Marcos. Bahagi ng nilalaman ng mga nasabing *sex tapes* ang kuwentuhan ng magkalaguyo bago at pagkaraang magtalik, orgasmikong ungol at mga nagdedeliriyong halinghing, langitngit ng kanilang kama, at pag-awit ni Marcos ng ilang kanta na inalay nito kay Dovie (Mijares 1986, 271, 273; Rotea 1983, 99, 131; Romulo 1987, 95). Ang hakbang ay tugon ni Beams sa panggigipit at panliligalig laban sa kanya ni Imelda. Sa utos ng Unang Ginang, idineklara ng Komisyon ng Imigrasyon si Dovie bilang "*undesirable alien*" at dalawang ulit tinangkang ipatapon palabas ng bansa (Mijares 1986, 272-273; Rotea 1983, 15, 120-121; Romulo 1987, 95).⁹

Pagpapalalim ni Rotea (1983, 16), tuluyan na noong tinalikdan ni Marcos ang naunang mga pangako nito kay Beams at itinanggi sa publiko ang relasyong namagitan sa kanilang dalawa sa tangkang masagip ang imahe at katayuang pulitikal nito sa bansa. Sa katunayan, inilarawan ni Marcos ang aktres bilang "puta (*whore*)" at ipininta ang imahe ni Dovie sa midya bilang "mumurahing babae (*cheap woman*)." Sa panahong ito ay masigasig ang Partido Liberal-kalabang partido ng Pangulo - sa pangangalap ng mga kontrobersya at anumang bagay na maipupukol laban kay Marcos. Ang tahasang pagtanggì sa relasyon kung gayon ang pinakamahusay na hakbang ni Marcos upang makalusot sa kontrobersya - kapwa sa labis na galit ng Unang Ginang at sa nakaambang implikasyon ng pangangalunya sa kanyang karerang pulitikal.

Hindi nakapagtataka kung gayon ang lubusang pagbura ng mga opisyal na biograpo ni Marcos sa anumang detalye hinggil sa aktres. Mahalagang bigyang-diin sa puntong ito na ang pagpipi sa mga salaysay ng kontrobersyal na relasyon ay hindi lamang biograpikal kundi maging sa aktwal na pagbabalita sa telebisyon at paglalathala nito sa mga pahayagan at magasin sa Pilipinas. Pinigilan ng gobyerno ang lalo pang pagkalat ng nasabing balita at tuluyang pinipi ito pagkaraang maideklara ang Batas Militar. Kumilos din ang mga galamay ng rehimeng Marcos upang sirain ang kredibilidad ni

Beams. Lumabas sa *Republic Weekly - newsmagazine* na kontrolado ni Marcos – ang mga serye ng mapanirang artikulo laban sa aktres. Nilathala sa mga artikulong ito ang mga hubad na larawan ni Beams na ayon sa depensa ng aktres ay kinunan ni Marcos noong sila ay nagsasama pa. Iginiit din sa mga artikulo na ang kuwento ni Beams hinggil sa relasyon nila ni Marcos ay “huwad at likhang-isip lamang” at “tinangka nitong kikilan ng \$150,000 ang Pangulo upang magkaperá” (Rotea 1983, 183, 199). Bilang tugon, nagpadala si Beams ng kopya ng mga kontrobersyal na *sex tapes* sa *Graphic* – isang magasin na kritikal sa pamahalaang Marcos at karibal ng *Republic Weekly*, na kalauna’y naglathala sa transkripsyon ng mga *tapes* (Mijares 1986, 274; Rotea 1983, 225-255).

Dalawa pang akda ang nakalusot sa matinding sensura at supresyon ng diktadura sa pagsasapubliko ng mga kontrobersyal na detalye ng kanyang pangangalunya. Inilathala ni Mijares noong 1976 sa San Francisco, California ang mapangahas niyang akdang *The Conjugal Dictatorship of Ferdinand and Imelda Marcos*. Dating hepe ng *Media Advisory Council (MAC)* ng gobyerno at pangunahing propagandista ni Marcos, tinalikuran ni Mijares ang diktadura at nagkanlong sa Estados Unidos kung saan nito isiniwalat ang mga kabulukan ng pamilyang Marcos at ng diktadura. Nalathala naman sa Los Angeles, California noong 1983 ang *Marcos’ Lovey Dovie* ni Hermie Rotea. Tulad ni Mijares, si Rotea ay kabilang sa mga kasapi ng midya sa Pilipinas na ang mga karapatan sa pamamahayag ay sinupil ng diktadurang Marcos. Pagsapit ng 1977 – isang taon pagkaraan ng publikasyon ng kanyang akda, si Mijares ay dinukot sa Amerika ng mga ahente ni Marcos at mula noon ay hindi na natagpuan (Javar 2015, 172). Si Rotea, sa kabilang dako, ay inilagay ng diktadurang Marcos sa *blacklist* nito. Bago pa ang nalathalang akda nito hinggil kay Beams ay sinampahan na siya nito kasong libelo ni Marcos dahil sa akdang *Behind the Barricades: I Saw Them Aim and Fire (The Inside and Untold Story of the January 26 and 30 Student Revolt)* noong 1970. Ibinunyag ng akda ang direkta ngunit palihim na partisipasyon sa pagpapalano’t pagpondo ni Marcos sa instigasyon ng mga protesta at demonstrasyon ng mga kabataang mag-aaral sa iba’t-ibang panig ng bansa laban sa pamahalaan. Ang kaguluhang dulot nito kalauna’y ginamit na dahilan ng diktador sa pagpapasailalim ng Pangulo sa bansa sa Batas Militar (Javar 2015, 320).

PAGLILINIS AT PAGPAPALABNAW SA PAMBABABAE NI QUEZON: MGA ISYUNG HISTORIOGRAFIKO SA 'EDISYON' NI BELJUN CABALLERO (2006)

Bukod sa kapansin-pansing dulog ng omisyon - pagbura o pagpipi - sa mga negatibong detalye hinggil kay Quezon, naglunsad din ang ilan sa mga biograpong mabait sa kanya ng malawakang sanitasyon - paglinis at pagpapabango - ng mga 'di kapuri-puring detalye hinggil sa dating Pangulo. Pangunahin sa mga biograpong nagsanitisa si Beljun Caballero. Ang "akda" ni Caballero noong 2006, maliban sa pinamulaklak na pananalaysay at sa mga detalyeng sadyang binura nito mula sa orihinal na edisyon, ay tawirang duplikasyon lamang ng orihinal na akda ng kanyang amang si Isabelo Caballero at Marcelo Concepcion (1935). Sa kabila nito, inangkin ni Beljun ang pagkamay-akda ng aklat mula sa kanyang ama at tahasang isinantabi sa kanyang "edisyon" ng 2006 si Concepcion - ang kasama at katuwang na may-akda ni Isabelo noong 1935.

Kapansin-pansin ang tangkang pagpapadalisay ni Beljun Caballero sa mga mapangahas at tawirang pahayag ng mga orihinal na may-akda ng talambuhay na kanyang inangkin at muling nilathala. Halimbawa, inilarawan nina Caballero at Concepcion si Quezon bilang "*playboy*" o mapanlaro sa mga babae. "*A practioner of intense life and a believer in the supreme manifestation of its pleasures,*" paliwanag nila (Caballero at Concepcion 1935, 463; ang diin ay akin), "*the playboy Manuel L. Quezon almost burnt himself out as a sacrificial spirit of its sacred fire...*" Binura gayumpaman ng nakababatang Caballero (2006, 331) ang kontrobersyal na salita at sa halip ay sinulat ito bilang "*debonair*" sa tangkang mapalabnaw ang antas ng imoralidad sa orihinal na salitang ginamit ng kanyang ama (at ni Concepcion) sa paglalarawan sa "lisyang pananaw" ni Quezon sa mga relasyong sekswal nito.

Tahasang ring tinukoy nina Caballero at Concepcion ang "erotismo" bilang isa sa mga pangunahing salik na ikinunsidera ni Quezon nang tanggapin nito ang posisyon ng pagkapiskal ng Mindoro noong 1903. Anila (Caballero at Concepcion 1935, 65), ang posisyon sa Mindoro ay tiningnan ng batang abugado mula Baler bilang pagkakataon para sa "nakalulugod na pakikipagniig-pisikal (*pleasurable physical contacts*)" at iba pang mga "gawaing pampag-ibig (*amoristic activities*)."¹ Ganito ang kanilang mapangahas na pahayag:

He (Quezon) was thirsty indeed for the sweetest delights and ecstasies of love. The years of his adolescence, passed within the quiet cloistered walls of the Dominican college and later, of its university, were long period of expressions and inhibitions which gave his ardent sentiments no genuine satisfaction. The seasonal interludes of Christmas and summer vacations were too brief to have satisfied his eager young heart, and his years of academic freedom – the years of rebellious struggles – were hazardous and turbulent to have furnished an ample opportunity for amorous activity. When still in college he had written several letters to a few maidens of his fancy, but they were a poor substitute for the physical joys of love. He longed for the pleasurable physical contacts, the reality of experience, so to speak, and not for love's intellectual delights. He had a potentially rich erotic personality waiting for a thorough development. An English wit had observed that romance is the privilege of the leisured classes, and all that Quezon needed to realize his romantic longings was leisure. Now that he is completely free, a bachelor of some provincial prominence, vigorous and healthy with a restless energy, it is but natural that he should seek for the pleasures coveted by all mankind (Caballero at Concepcion 1935, 66; ang diin ay akin).

Bagaman sinipi rin ito ng nakababatang Caballero sa kanyang “edison”, binura nito ang mapapangahas na salita at pariralang ginamit mula sa orihinal na pahayag. Tinanggal niya ang “erotic” (mula sa orihinal na “rich erotic personality”) at sa halip ay nag-iingat na sinulat ito bilang “rich personality” na lamang (Caballero 2006, 60). Nirebisa rin ni Beljun Caballero (2006, 60) ang orihinal na linyang “...it is but natural that he should seek for the pleasures coveted by all mankind” bilang “...it is but natural that he should seek for such pleasure” sa tangkang linisin ang makamundong konteksto ng nasabing pahayag.

Tahasan din ang mga salaysay nina Caballero at Concepcion hinggil sa “pagiging tao” at “mga karnal na pangangailangan” ni Quezon nang mahalal itong gobernador ng Tayabas noong 1906. Anila (Caballero at Concepcion 1935, 71), sa pagitan ng mabibigat na gawain ni Quezon ay hindi nakaligtaang paglaanan nito ng panahon ang “pakikipag-ugnayan” sa kababaihan ng Tayabas at Maynila.

For a normal man of Quezon's youth and vigor it would have been quite unnatural to forego the pleasures of the senses

simply because one has been elevated to the governorship of one's province. They were to him a necessity - both physical and psychological - and the few thousand pesos he had saved as a lawyer were graciously spent in enjoyments, for he was a young, unmarried man, fond of dancing and entertainments. After all, one was human and one needs the joys and pleasures common to all humanity. And he had no fear of indiscretions; he was a governor now, a powerful man in his province - and the indiscretions that would be detrimental to others in less unfortunate circumstances could not hurt the ruler of a province. So, Quezon, in the intervals of his arduous duties, fluttered about lovely feminine creatures in Tayabas and Manila. In one of those pleasant vacations from his gubernatorial work, he went to Manila and managed to mix both business and pleasure. The business, of course, was politics, and in a great measure it was also his pleasure (Caballero at Concepcion 1935, 71-72; ang diin ay akin)

Muli, nilinis ng nakababatang Caballero (2006, 63) ang pahayag ng kanyang ama (at ni Concepcion). Binura nito ang dalawang (2) mahalagang pangungusap na sinalungguhitan ko sa sipi na nagbunyag sa “kawalan ng mabuting pagpapasya (*'indiscretion'*)” ni Quezon, lalo na sa kanyang mga sekswal na pangangailangan.

Isang buong talata rin nina Caballero at Concepcion (1935, 68) noong 1935 - na sinipi ko ng buo sa ibaba, ang maramihang binura ng nakababatang Caballero (2006, 60) mula sa kanyang “edisyon”:

While Quezon was thus building a reputation as an invincible district attorney, another aspect of his fame was also being formed. Don Juanism was not unknown in the Philippines and, in the small island of Mindoro, Quezon became an excellent reincarnation of his Spanish prototype. True to his expectation and to the impulses of his nature, he had 'fallen in love' with the belles of the province, and their almost impregnable citadel of virtue found no effective resistance against the advances of this ardent young man. He was an impulsive and determined lover, resourceful and daring to the extreme; besides, was he not a most desirable bachelor, prepossessing in appearance. Rich with the gusto of life, and brilliant in intellect? With such excellent qualities, even the most virtuous of maidens found him irresistible. He exemplified the paradox of the great lover

who is quite devoid of great and profound love. His passion always sprang more from physiological rather than spiritual necessity, and his physical thirst, or curiosity, once satisfied, can set a sweetheart aside like outmoded pair of gloves... He delighted in conquering the reputedly unconquerable, and once the conquest was accomplished he turned to other hearts to conquer. His was purely amoral nature and marriage then held no serious attractions for him, because he rightly looked upon it as an obstacle to his ambition (Caballero at Concepcion 1935, 68; ang diin ay akin).

Hindi nakapagtataka ang ganitong hakbang ni Beljun Caballero noong 2006. Una, ang kabuuang pagsasalaysay niya ay kapansin-pansing nagtatanghal at labis na mabait para kay Quezon. Likas lamang, kung gayon, na burahin nito ang anumang detalyeng makakasira sa imaheng moral ng dating Pangulo. Pangalawa, ang nasabing kontrobersyal na sampung (10) pangungusap ang puno't dulo ng labis na galit ni Pangulong Quezon kina Isabelo at Marcelo Concepcion noong 1935. Dahil sa kontrobersyal na pahayag - partikular sa deskripsyon ng mga may-akda sa pananaw ni Quezon sa pag-ibig bilang "*amoral*" (lisyá), ipinatawag nito sina Caballero at Concepcion sa Malakanyang kung saan sila kinastigo at pinagbantaan ng kasong libelo (Quirino 1971, 301). Ang magkaibigang Caballero at Concepcion ay napilitang humingi ng tawad sa Pangulo kapalit ng hindi pagsasampa ng kaso laban sa kanila ng huli.

Hindi ito ang unang insidenteng gumamit si Quezon ng kanyang kapangyarihan para takutin ang mga manunulat at mamamahayag na hindi naging 'mabait' sa kanya. Noong Enero 1909, sinugod ng noo'y Asambleyador o Mambabatas ng Tayabas na si Quezon ang tanggapan ng pahayagang *La Democracia*. Sa harap ng ilang kasamang mambabatas, ginulpi niya si Hugo Salazar - ang patnugot ng pahayagan - bunga ng bumabatikos na editoryal ng huli hinggil sa "panghihimasok ng mga kaibigang Amerikanong opisyal ni Quezon [sa mga usaping pulitikal sa bansa] pabor sa kanyang mga ambisyong pampulitika" (Quirino 1971, 86; Serrano 1962, 249-252). Nang ito ay Pangulo na ng bansa, isang mamamahayag ng *The Manila Times* na nagnangalang Benito Sakdalan ang ginamitan ng pisikal na dahas ni Quezon. Bunsod ito ng mga balitang isinulat ng una na hindi pumabor kay Quezon at sa pagsisiwalat ni Sakdalan sa ilang 'lihim na pakikipagpulong' ng Pangulo (Quirino 1971, 300).

Ang ganitong kalagayan ng pamamahayag at pagsulat sa bansa sa panahon ng panunungkulang Quezon ang bahagdang salik sa pagkakaiba ng tono at paraan ng pananalaysay ni Quirino sa kanyang dalawang akdang nalathala sa magkaibang panahon. Ang akda niya noong 1935 – taon nang mahalal bilang Pangulo ng Pamahalaang Komonwelt si Quezon – ay selektibo sa mga datos at kapuna-punang nag-iingat sa pagsasalaysay. Higit na malaya, matapang at nagsisiwalat ang ikalawang akda nito na nalathala noong 1971. Sa katunayan, lumabas sa nasabing akdang ito ang mga detalyeng biograpikal hinggil kay Quezon na pilit binura at/o itinago ng kanyang awtobiograpiya at mga opisyal na talambuhay (Javar 2014, 52). Mahalaga ring bigyang-diin sa puntong ito na ang kanyang akda noong 1971 ay sinimulan na niyang saliksikin at isulat noon pang dekada ika-40 ngunit sadyang ipinagpaliban ang publikasyon upang makaiwas sa anumang presyur at intimidasyon mula kay Quezon (Javar 2015, 36).

KONKLUSYON

Ang mga babae sa lipunang Pilipino at sa mga biograpikong salaysay

Kolonyalismong Espanyol ang nagdikta kung paano tinitingnan ng lipunang Pilipino, partikular sa mga panahon nina Quezon at Marcos, ang moralidad hinggil sa pag-aasawa at papel ng mga babae sa lipunan. Inilatag ng mga doktrina at aral ng Katolisismong dala ng mga dayuhang mananakop ang mga pamantayang moral ng lipunan hinggil sa mga babae. “Sa bagong moralidad,” paliwanag ni Kimuell-Gabriel (2011, 172), “hindi sapat na ang mga Pilipino ay nagpapabinyag, kailangan sumunod din sa Sampung Utos ng Diyosat mamuhay bilang mga Kristyano.” Partikular sa mga utos na ito ang ika-6 (“Huwag kang makiapid sa hindi mo asawa”) at ika-9 (“Huwag kang magnasa sa hindi mo asawa”). Kaya nga ang pagtatakda at regulasyon ng mga pamantayang moral ng lipunan – kabilang ang usapin ng pag-aasawa at pakikipag-relasyon, ay karaniwang nasa kamay ng Simbahang Katoliko. Sa mga pamantayang ito nakabatay ang pagpapala o bendisyon ng Simbahan sa kawastuhan ng mga relasyon at ang basbas nito sa kalinisan at katapatan ng mag-asawa sa isa’t-isa.

Bagaman pinatibay ng mga doktrina ng Katolisismo ang ilang mga prekolonyal na tradisyong naghahati sa mga karelasyong babae bilang a) *tunay* at/o *unang asawa*, at b) kalunya o ikalawang asawa; ang bagong dikotomiya ay nagbunga sa pagbaba o

pagdausdos ng imahe ng mga nabibilang sa ikalawa. Sa bagong pananaw, ang mga kerida at kalaguyo ay tiningnan bilang mga negatibong partido sa mga makasalanang relasyong ekstramarital. Kaya nga ang mga babaeng tulad nila – sa pananaw ng mala-bayani o heroikong pananalambuhay – ay mga detalyeng negatibo at ‘hindi mahalaga’ sa kuwento at kung gayon ay hindi na dapat pang banggitin sa mga naratibo. Mahalaga naman, sa kabilang dako, ang mga salaysay hinggil sa katapatan ng mga lalaki sa kanilang mga tunay o ligal na asawa.

Nasaan kung gayon ang mga babae – mga ligal na asawa, mga naunang karelasyon, at mga kaniig-ekstramarital – sa kabuuang naratibo ng buhay ng mga lalaking lider ng bansa tulad nina Quezon at Marcos? At ano ang lugar nila sa pananalaysay na iniimpluwensyahan ng mga nakalatag na pamantayang moral ng lipunan?

Matatagpuan ang mga tunay o ligal na asawa – mga Unang Ginang sa kaso nina Quezon at Marcos, bilang mga sentrong paksa at tampok na kuwento ng buhay pag-ibig ng mga dating Pangulo. Karaniwang nagsisimula ang kuwento sa mga nakalulugod na salaysay ng kanilang pagtatagpo at nabuong pag-iibigan hanggang sa pagpapakasal at pagbuo ng pamilya. May partikular na diin ang mga naratibo sa dalawang pangunahing papel ng Unang Ginang: a) ang pagiging mabuting ina para sa kanilang mga anak, at b) responsableng maybahay para sa Pangulo. Sa ganitong dulong, ang papel ng mga ligal na asawa sa naratibo at ang halaga nila sa pamilya ay partikular na tinitimbang sa kanilang mabubuting katangian bilang pangunahing tagapangasiwa sa mga gawaing bahay at bilang domestikadong ilaw ng tahanan.

Sa ganitong tuon at paraan sinalaysay – at ikinahon, ng mga opisyal na talambuhay ang papel bilang asawa at puwang sa naratibo nina Aurora at Imelda. Hinulma at ikinuwento ang mga Unang Ginang bilang mga ulirang ina at huwarang maybahay. Ipinakita ng pananalaysay kina Aurora at Imelda na ang mga huwarang Unang Ginang ay integral na bahagi at mahalagang katuwang o kapareha ng mga Pangulo sa pagbuo ng isang kahanga-hangang pamilya. At sapagkat pangunahing layunin ng mga opisyal na talambuhay na ipakita ang pagiging huwarang ama para sa kanilang pamilya – at huwarang ama ng bayan – nina Quezon at Marcos, mahalaga ring itanghal sa mga naratibo ang pagiging huwarang ina at maybahay nina Aurora at Imelda. Sa mala-bayaning balangkas, ang imahe ng mga huwarang ligal na asawa ay nagpapatibay sa mga pinalutang

na salaysay ng ‘katapatan, pagmamahal at pananagutan’ ng mga padre de pamilya.

Naiiba ang trato ng pananalaysay sa mga hindi ligal na asawa ngunit naunang nakarelasyon ng mga Pangulo. Sila ang mga babae na bagaman hindi pinakasalan ay unang kinasama (at nagkapamilya) at/o pinangakuan ng kasal. Kung ang mga Unang Ginang ang siyang tampok at tuon sa/ng mga naratibo, ang tulad nina Ana Ricardo, Nina Thomas, at Carmen Ortega ay mga marhinal (kung hindi man nawawalang) na mga detalye sa buhay nina Quezon at Marcos. Sa heroikong banghay, sila at ang kanilang mga salaysay ay mga tila anti-tetikong detalye sa buhay ng mga Pangulong inilarawan bilang mga responsable o may pananagutang lalaki. Binura sila kung gayon sa opisyal na mga salaysay sapagkat ang puwang nila sa kuwento ng buhay ng mga lalaki ay nagsisiwalat sa pag-abandona at/o pagtalikod sa mga binitawang pangako ng mga ito at kung gayon ay larawan – sa kabalintunaan – ng kawalang-pananagutan o pagiging irresponsible nina Quezon at Marcos.

Samantala, ‘mas malala’ pa ang tingin ng mga opisyal na talambuhay sa mga kalaguyo, kabit, ‘babae,’ kerida at kalunya. Sila ang mga babaeng nasangkot sa mga ekstramarital na pakikipagrelasyon nina Quezon at Marcos. Kung ang mga kuwento nina Ricardo, Thomas at Ortega ay nagsisiwalat ng kawalang-pananagutan ng mga nakarelasyong Pangulo, ang salaysay ng mga kalaguyo, kabit, ‘babae,’ kerida at kalunya ay nagpapakikita naman ng kawalang katapatan nina Quezon at Marcos sa kanilang mga ligal na asawa. At sapagkat karaniwang inihahanay ang pagkamatapat ng mga Pangulo sa asawa (at pamilya) sa kanilang katapatan sa bayan, ang mga kontrobersyal na detalyeng ito na makakadungis sa pinadalisay na imahe nina Quezon at Marcos ay lubusang binura mula sa mga naratibo.

Sa kabuuan, ang pananalaysay sa pambababae at mga babae sa buhay ng dalawang dating Pangulo ay nagpapakita ng dalawang uri ng dominasyon: pangigingibabaw ng mga lalaki sa mga babae sa pamamagitan ng obhetipikasyon ng una sa huli, at dominasyong historiograpiko laban sa mga babaeng sadyang binura sa mga naratibo – isang uri ng diskriminasyon sa/ng pananalaysay.

Mala-bayananing pananalambuhay at ang mga talambuhay bilang kasangkapang pulitikal

Ang puwang ng mga babae sa mga naratibo ay kinontrol

ng dulog at pananaw ng mala-bayananing pananalambuhay (*heroic biography*) na sa kabilang dako ay kinokontrol naman ng pulitika at mga kaugnay na personal at pambansang adhikain.

Pangunahing sangkap ng mala-bayananing pananalambuhay ang pananalaysay na nakabalangkas sa tradisyong *encomium* at *laudatio*. Orihinal na nasa anyong berso upang itanghal ang mga kahanga-hangang tagumpay ng mga atleta (na itinuturing na mga bayani ng lahi), ang *encomium* ay mabunying salaysay ng kapuri-puring mga anekdota ng mga indibidwal na naglalarawan ng kanilang kadakilaan kung kaya't dapat ipreserba at ilahad (Garraty 1957, 36, 38). Ang *laudatio*, mula sa *laudatio funebris*, sa kabilang dako, ay tradisyunal na orasyon para sa mga pumanaw. Nakapundasyon sa *ancestor-worship* ng mga Romano, kaugalian ng mga prominenteng pamilya sa lumang Roma ang preserbasyon at pagsisinop ng mga talumpati ng kanilang mga kaanak noong sila ay nabubuhay pa. Ang mga talumpating ito, sa oras na pumanaw ang tao, ay muling binibigkas at ginagamit bilang batis materyal sa orasyon sa kanyang lamay. Nakabalabal sa mga talumpati at sa kaugnay na orasyon ang magigiting na gawa at mga positibong katangian ng pumanaw (Garraty 1957, 42-43).

Ang malalim na impluwensya ng tambalang tradisyon ng *encomium-laudatio* sa pananalambuhay ang nagbunsod sa magkahawig na puna ni Gilbert Burnet laban sa “garapal na pagkiling at pambobola (*gross partiality and flattery*)” ng mga tinagurian niyang “*panegyric lives*” at pagtukoy ni John Garraty sa mga talambuhay, lalo na noong ika-18 dantaon, bilang salansanan ng mga di-wasto at eksaheradong buhay (*shelves of inaccurate and sensational lives*) (Garraty 1957, 71, 80). Sa ganitong historiograpikong tradisyon napapasailalim ang paglikha kina Quezon at Marcos bilang mga huwarang ama at asawa. Binihisan sila ng mga salaysay ng kabutihan, pagkamatwid at kagandahang-asal at pilit ipininta bilang mga tila walang-dungis o perpektong indibidwal. Ang kanilang mga salaysay - kabilang ang kuwento ng kanilang buhay pag-ibig - ay tinalupan ng mga detalyeng itinuring na ‘negatibo’ batay sa umiiral na pamantayang moral ng lipunang Pilipino. Ang mga detalye ng kawalang-katapatan sa kanilang mga ligal na asawa - kapintasan at dungis na hindi angkop para sa isang idolo - ay tinanggal sa mga naratibo. Sa halip, ang mga lalaking nagtaksil sa kanilang mga asawa ay inilarawang “mabuti at tapat” at ang relasyon ng kanilang mga pamilya na hinamon ng mga gawaing ekstramarital na ito ay itinampok bilang “huwaran at ideyal.”

Ang kapuna-punang pagpapadalisa'y o sanitisasyon sa mga kuwento ng pambababae ni Quezon, higit pa sa bisa nito para sa kanyang mga personal na ambisyong pulitikal, ay nakapaloob sa adhikaing mas malaki pa kaysa sa indibidwal. Nagsulputan ang kanyang mga opisyal na talambuhay sa panahon ng Komonwelt sa Pilipinas - yugto ng "pagsasanay" ng mga Amerikano sa mga Pilipino upang ang huli ay "matutong tumayo sarili niyang mga paa" bilang paghahanda sa kalayaang ipagkakaloob ng mga kolonyalista pagkaraan ng sampung taon. Ayon kay Alfred McCoy (2000, 8-9), dalawang yugto sa kasaysayan ng bansa nang maganap ang dramatikong pag-akyat ng bilang mga nalathalang talambuhay - mayorya ay nasa heroikong balangkas - ng mga bayaning Pilipino: a) sa panahong Komonwelt at b) pagkaraan ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig. Ang pananalambuhay kay Quezon ay nakapaloob at direktang nakaugnay sa unang yugto.

Ang dalawang yugtong pulitikal na nabanggit ay kapuna-punang nakaugnay sa kabuuang pagpupunyagi ng bansa para sa kalayaan nito mula sa pananakop ng mga dayuhan - ang Komonwelt bilang yugto ng 'paghahanda' at ang pagtatapos ng digmaan noong 1945 bilang tuluyang paglaya ng bansa mula sa pananakop. Sa mga yugtong ito, kinailangan ng bansa ng mga simbolong makapagbibigay ng inspirasyon sa mga mamamayan, makapagtatag sa kaloobang moral (*moral fiber*) ng bansa, at tatayong sagisag ng pambansang pagkakakilanlan (McCoy 2000, 3). Samakatwid, may malaking pangangailangan ang pambansang rekonstruksyon ng mga modelo o huwaring buhay na maaring tularan ng mga mamamayan at tatayong mga 'pundasyon ng demokrasyang Pilipino.'

Sa wangis ng mala-perpektong buhay ng mga santo at martir ng Simbahan,¹⁰ ang buhay ng mga piling indibidwal na ito ay hinubog sa hagiograpiyong hugis - kapuri-puring anyo batay sa panlasang popular. Kaya nga tinukoy ni McCoy (2000, 8) ang postkolonyal na pananalambuhay bilang "hagiograpiyang sekular" at ang paglikha ng mga bayani bilang mga "santong sekular ng Estado." Sa kaso ni Quezon, tiningnan ang noo'y Pangulo ng pamahalaang Komonwelt sa Pilipinas bilang isa sa mga postkolonyal na idolo ng bayan. Hindi kung gayon nakapagtataka na ang pagbalangkas at pananalaysay sa kanyang buhay ay nakatuon sa mga detalyeng kapuri-puri at kahanga-hanga. Sa konteksto ng mahigpit na pangangailangan para sa mga heroikong indibidwal, sinalaysay ang buhay ni Quezon ayon sa imaheng angkop at tutugon para sa adhikaing pambansa (Javar 2015, 291-294). Ang mga salaysay hinggil sa kanya ay tinalupan

ng mga negatibong detalye - kabilang na ang pambababae nito - upang makalikha ng buhay na ideyal at kapuri-puri.¹¹

Higit na mas personal naman ang mga motibo sa likod ng rebisyunismong biograpikal sa buhay ni Marcos. Ginamit niya ang kanyang mga opisyal na talambuhay bilang instrumento para sa kanyang mga ambisyong pulitikal. Ang komisyunadong talambuhay (*For Every Tear a Victory*) ni Marcos na sinulat ni Spence ay unang nilathala noong 1964 upang tumayong propagandang materyal sa kanyang kampanya sa pampanguluhang halalan noong 1965. Ang nasabing akda, bukod sa paglalagat nito ng mga 'patotoong' salaysay sa noo'y hinuwad na mga medalya ng kagitingan ni Marcos sa panahon ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig, ay lumikha at nagpalaganap din sa kahanga-hangang imahe nito bilang tapat at mapagmahal na asawa ni Imelda.

Tulad ng kaso ni Quezon, ang "kalinisan" ng moralidad at pagkamatwid ng imahe ni Marcos bilang asawa ay mahalagang salik upang makuha ang simpatiya at mga boto ng sambayanang mayorya ay Kristyano. Batid nina Quezon at Marcos ang nagpapatuloy na impluwensya ng Simbahan sa mga halalan sa bansa at ang basbas ng institusyon sa kanilang "kalinisang" moral ay mahalagang salik sa kanilang tagumpay sa pulitika.

Muling ginamit ni Marcos ang mga opisyal na naratibo sa muli niyang pagtakbo noong 1969 nang ikumisyon nito ang akda ni Gray noong 1968 at muling ilimbag noong 1969 sa panibagong pamagat (*Marcos of the Philippines*) ang naunang akda ni Spence. Tumayong suportang salaysay ng pagiging 'uliran' at 'katapatan sa asawa' ni Marcos ang mga akda nina Gagelonia at de Vega na nalathala rin sa kasagsagan ng pangangampanya para sa halalan ng 1969.

Ang pagretoke at pamamaluktot sa mga detalye ng buhay pag-ibig ng dating diktador ay nakapaloob sa at bahagi ng mas malawak na rebisyong biograpikal kay Marcos - mula sa panghuhuwad ng kanyang mga medalya at pag-imbento sa pangkat-gerilyang dumano'y kanyang itinatag at pinamunuan laban sa mga Hapones (McDougald 1987, 9-108), pangungumisyong isulat ang 19-tomong aklat-propaganda ng kanyang diktadura (Justiniano 2011, 19-30), hanggang sa kinumisyong pagsulat ng epiko na naglarawan sa mag-asawang Marcos bilang kawangis ng maalamat na tambalan ni Malakas at Maganda (McCoy 2000, 19-20).

TALAHULI

¹ Karaniwang sistema ng pag-aasawa ang monogamy sa mga tradisyunal na lipunang Aeta, Agusan-Manobo, Badjao, B'laan, Bukidnon, Gaddang, Ilongot, Isneg, Hiligaynon, Mandaya, Mangyan, Maranao, Pinatubo Aeta, Samal, Tagbanua, T'boli, Tiruray, at Tausug (Kimuell-Gabriel 2011, 155).

² Ayon kay Quirino (1971, 129-130), sa gitna ng mga pangyayari ay tinawagan ng Obispo ng Hongkong ang Arsobispo ng Maynila hinggil sa tinanggihang kahilingan ni Quezon. Batay sa kanilang napag-usapan, binigyan ng Obispo ng Hongkong ng pormal na basbas sa simbahan ang kasal ng dalawa pagkaraan ng tatlong (3) araw.

³ Bukod sa malawakang idealisasyon sa mga salaysay at selektibong pagtatanghal sa mga nakalulugod na kuwento ng pagmamahalang Ferdinand-Imelda, kapansin-pansin din ang pagbibigay-diin ng mga opisyal na biograpo ng dating diktador sa elemento ng tadhana at kapalaran at sa papel ng "banal na interbensyon" sa kanyang buhay. Ito sa katunayan ang paboritong banghay sa pangkabuuang pananalambuhay kay Marcos. Giit nina Spence, Gray at Dizon, tadhana ang nagtakda sa "nakabalangkas na pagtatagpo ng mga magulang ni Ferdinand" at tila iginuhit ng langit ang mahimalang pakikidalamhati ng ni Marcos ay nakabalangkas sa "dimatakasang tadhana nitong maglingkod sa bansa." Hindi rin nakapagtataka na ang hindi natapos na multi-tomong aklat-propaganda ng diktador ay pinamagatang Tadhana.

⁴ Batay sa Quirino (1971, 51; talababa blg. 28).

⁵ Ito ang dahilan, paliwanag ni Mijares (265), kung bakit hindi mapaalis noon ni Pangulong Marcos si Quejado bilang Forestry Director sa kabila ng matitibay na mga ebidensya laban sa katiwalian nito sa Department of Agriculture and Natural Resources.

⁶ Sa katunayan, ayon kay Quirino (1971, 52), ang nasabing dokumento ay nanatili sa pag-iingat ng mag-amang Epifanio delos Santos at Jose P. Santos. Ayon kay Teodoro Agoncillo, ipinakita pa sa kanya ni Jose ang mga dokumento bago ang pagsiklab ng Ikalawang Digmaang Pandaigdig. Natupok ang mga ito nang sunugin ng Hukbala ng tahanan ng mga delos Santos sa Nueva Ecija noong 1946.

⁷ Ang "tahasang paglabag sa opisyal na kagandahang-asal ('*open departure from official decorum*') na ito ng noo'y Pangulo ng Senado ang batayan ng serye ng mga tumuligang editorial ni Carlos P. Romulo, na noo'y patnugot ng The Tribune, laban kay Quezon (Quirino 1935, 92).

⁸ Ipinadala noon ni Marcos sa Pilipinas ang dalawa upang dalawin ang nananabik na si Beams.

⁹ Ayon kina Mijares (1986, 271) at Rotea (1983, 97-98), ang pagrerekord ni Dovie sa mga *sex tapes* ay bunsod ng pangyayari noong Setyembre 1969 bago pansamantalang lisanin ng aktres ang bansa para sa *dubbing* ng pelikula sa Estados Unidos. Isang *tape* ng nakarekord na "Pamulinawen" at "Acercate Mas" na inawit ni Marcos ang ibinigay niya kay Dovie bilang *souvenir* sa pansamantala nitong pag-alis. Kapalit nito, kinunan ni Marcos sa pamamagitan ng *polaroid camera* ang kerida habang nakahiga sa kama nang hubo't hubad. Ayon kay Rotea (1983, 98), "[Marcos] explained that since Dovie was leaving for a longer time he needed her intimate pictures to keep him company while she was away." Humingi rin si Marcos, dagdag niya (Rotea 1983, 99), ng ilang hibla ng bulbol ni Dovie bilang *souvenir*. Dahil sa

pangamba sa maaring gawin ni Marcos sa kanyang mga hubad na larawan, palihim na ini-rekord ng aktres ang mga huli nilang pagtatalik ng pangulo sa pamamagitan ng *tape recorder* na inilagay niya sa ilalim ng kama.

¹⁰ Isa sa mga unang anyo at inisyal na yugto ng pananalambuhay, karaniwang nalalantad ang buhay ng mga indibidwal, lipunan at kasaysayan sa magkakaiibang antas ng pagkukundisyon at manipulasyong historikal sa proseso ng hagiograpiya.

¹¹ Mahalagang bigyang-diin na kinasangkapan din ni Quezon ang nalikhang tila walang-dungis na imahe nito para sa kanyang mga personal na ambisyong pulitikal, lalo na sa kanyang pagtakbo sa halalang pampanguluhan noong 1935.

SANGGUNIAN

- Azurin, Arnold M. 1995. *Reinventing the Filipino Sense of Being and Becoming*. Quezon City: University of the Philippines Press.
- Caballero, Beljun. 2006. *The Rebirth of a Nation and its Phenomenal Statesman Quezon*. Manila: Bacani's Press.
- Caballero, Isabelo at M. de Gracia Concepcion. 1935. *Quezon: The Story of a Nation and its Foremost Statesman*. Manila: The International Publishers.
- Corral, Francisco. w.tn. *Manuel L. Quezon: Man of the Hour*. Manila: F. Corral.
- Dava, Severino. 1935. *The Great Accomplishments of Don Manuel L. Quezon, President of the Philippine Senate*. Manila: w.p.
- De Vega, Guillermo. 1974. *Ferdinand E. Marcos*. Manila: Guillermo C. de Vega.
- Dizon, Anacleto. 1976. *Ferdinand E. Marcos: Itinadhana sa Kadakilaan*. Manila: Malaya Publishing Corporation.
- Enosawa, G.H. 1940. *Manuel L. Quezon: From Nipa House to Malacanang*. Tokyo: Japan Publicity Agency.
- Gagelonia, Leticia. 1970. *Hamon sa Kagitingan (Marcos ng Silangan)*. Manila: Leticia S. Gagelonia.
- Galang, Zoilo at Guadalupe Estrada. 1949. *Si Quezon ang Dakilang Pilipino*. Manila: Philippine Book Co.
- Galang, Zoilo, Guadalupe Estrada at Salud Enriquez. 1967. *Si Quezon at ang mga Dakilang Pilipino*. Manila: Philippine Book.
- Garraty, John. 1957. *The Nature of Biography*. New York: Alfred A. Knopf, Inc.
- Gillego, Bonifacio. 1970. *Marcos by 'Affidavit.'* 1984. Di-limbag na manuskrito.
- Goettel, Elinor. 1970. *Eagle of the Philippines: President Manuel Quezon*. New York: J. Messner.
- Gopinath, Aruna. 1987. *Manuel L. Quezon: The Tutelary Democrat*. Quezon City: New Day Publishers.
- Gray, Benjamin. 1968. *Rendezvous with Destiny*. Manila: Philippine Education Company.
- Gwekoh, Solomon. 1939. *Stars of Baler*. Manila: Apo Book, Inc.
- Gwekoh, Solomon. 1948. *Manuel L. Quezon, His Life and Career*. Manila: University Publishing.
- Hamilton, James Paterson. 1998. *America's Boy: A Century of Colonialism in the Philippines*. New York: Henry Holt and Company.
- Javar, Roderick C. 2014. "Sinulat Ka Ngunit Kulang: Ilang Historiograpiyong Suliranin sa Pananalambuhay Batay sa mga Akdang Nasulat Hinggil sa Pribadong Buhay ni Manuel Luis Quezon." *Saliksik E-Journal* 3 (1):30-79.
- Javar, Roderick C. 2015. *Retokadong Talambuhay, Manipuladong Salaysay: Ang Pananalambuhay kina Manuel M. Quezon at Ferdinand E. Marcos*.

- Disertasyon sa Philippine Studies. University of the Philippines - Diliman.
- Justiniano, Maureen Cristin. 2011. "Jose E. Marco's Kalantaw Code: Implications for Philippine Historiography and Filipino's Historical Consciousness." *Explorations: Graduate Student Journal of Southeast Asian Studies* 11:19-30.
- Kimuell-Gabriel, Nancy. 2011. "Asawa at Inaasawa: Ang Kalaguyo sa Kasaysayan Mula Prekolonyal hanggang Pananakop ng Kastila." *Scientia Journal Special Issue*. 153-190.
- McDougald, Charles. 1987. *The Marcos File: Was He a Philippine Hero or Corrupt Tyrant?* San Francisco, California: San Francisco Publishers.
- Mella, Cesar. 1981. *Marcos: The War Years*. Manila: Word Experts, Inc.
- Mijares, Primitivo. 1986. *The Conjugal dictatorship of Ferdinand and Imelda Marcos*. San Francisco: Union Square Publications.
- McCoy, William. 2000. *Lives at the Margin: Biography of Filipinos; Obscure, Ordinary and Heroic*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press. 1-33.
- Quezon, Manuel. 1946. *The Good Fight*. New York: Appleton-Century.
- Quirino, Carlos. 1935. *Quezon: Man of Destiny*. Manila: McCullough Print.
- Quirino, Carlos. 1971. *Quezon: Paladin of Philippine Freedom*. Manila: Filipiniana Book Guild.
- Quirino, Carlos. 1995. *Manuel L. Quezon*. Makati: Tahanan Books for Young Readers.
- Real Jr., Placido. 1969. *Ferdinand Edralin Marcos*. Manila: Lyceum Press, Inc.
- Romulo, Beth Day. 1987. *Inside the Palace: The Rise and Fall of Ferdinand and Imelda Marcos*. New York: Feffer & Simons.
- Rotea, Hermie. 1983. *Marcos' Lovey Dovie*. Los Angeles: Liberty Publishing.
- Santos, Alfonso. 1969. *Marcos: Man of the Hour!* Quezon City: Balfon House.
- Serrano, Leopoldo. 1962. "The Quezon-Salazar Incident." *Philippine Historical Bulletin*. 249-252.
- Spence, Hartzell. 1964. *For Every Tear a Victory*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Spence, Hartzell. 1969. *Marcos of the Philippines: A Biography*. New York: World Pub. Co.